Hanne Haavind (red.)

KJØNN OG FORTOLKENDE METODE

Metodiske muligheter i kvalitativ forskning

GYLDENDAL
AKADEMISK

Hanne Haavind (red.)

Kjønn og fortolkende metode

Metodiske muligheter i kvalitativ forskning

GYLDENDAL
AKADEMISK

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2000
1. utgave

ISBN: 978-82-05-44490-4
Sats: AIT Trondheim AS, 2000
Brødtekst: 11/14 pkt. Garamond Light

Alle henvendelser om boken kan rettes til
Gyldendal Akademisk
Postboks 6730 St. Olavs plass
0130 Oslo

akademisk@gyldendal.no/akademisk
www.gyldendal.no/akademisk

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven
eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR,
interesseorganisasjon for rettighetshavere til åndsverk.
Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar
og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Innhold

Kapittel 1
På jakt etter kjønnede betydninger 7
Hanne Haavind

Kapittel 2
Destabiliserende diskursanalyse: veje ind i poststrukturalistisk inspireret empirisk forskning 60
Dorte Marie Søndergaard

Kapitel 3
Identitet eller interaktion – perspektiv på innebörder av kön 105
Harriet Strandell

Kapitel 4
Forskningsintervjun som relationell praktik 130
Margareta Hydén

Kapittel 5
Analytiske retningslinjer ved empiriske studier av kjønnede betydninger 155
Hanne Haavind

Kapitel 6
Studier av konsistens och föränderlighet i könsinnebörder – att arbeta med dubbla analytiska utgångspunkter 220
Eva Magnusson

Kapittel 7
Samspill mellom barn som kjønnsskapte og kjønnsskapende prosesser. Et analytisk perspektiv 260
Liv Mette Gulbrandsen

Kapittel 8
Generalisering: Om ringvirkninger og gjenbruk av resultater fra en kvalitativ undersøkelse 287
Agnes Andenæs

Bidragsytere 321

Detaljert innholdsfortegnelse 325

Kapittel 1

På jakt etter kjønnede betydninger

Hanne Haavind

Alle kapitlene i denne boka viser hvordan *kjønnede betydninger* kan se ut, og hvordan man går fram for å finne dem. «Kjønnede betydninger» er ikke noe dagligdags uttrykk. Det er fremmed og virker konstruert. Men et analytisk begrep skal ikke gli inn som kjent og kjært. Et analytisk begrep er et hjelpemiddel for å søke etter meningsinnhold i et erfaringsmateriale.

Søkingen etter kjønnede betydninger er ikke helt det samme som å studere hvordan kvinner og menn er. Søker en etter hva «kvinne» er for noe rart, vil det komme noen forbi og si at ikke alle kvinner har noe felles. Og søker en etter hvordan «kvinne» elsker «mann», vil den samme type innvending lyde: det finnes jo kvinner som elsker kvinner. «Kvinne» og «mann» er kjente ord, og egner seg derfor ikke som analytiske begrep. Disse ordene blir naturlig nok forvekslet med betegnelser for utgaver av kvinner og av menn. De vil si «jeg er da ikke sånn!». Selv om kjønnede betydninger er todelte, kan en ikke ta det todelt kjønnede ved personer som gitt. Det analytiske begrepet kjønnede betydninger skal fremheve at en studerer hvordan mennesker blir og er kvinner og menn både for seg selv og hverandre, og på hvilke måter og for hvilke formål dette gjøres relevant i deres liv. Den som søker vet på forhånd at betydningssystemer knyttet til kjønn skaper både grenser og forbindelser – og hierarkiske ordninger – mellom mennesker og i de samme menneskene. Forskeren er ute etter å avdekke disse betydningssystemene istedenfor å ta dem for gitt.

Fortolkende metode er de fremgangsmåter som brukes når en søker og finner kjønnets betydninger. Forskeren møter andre menneskers beretninger, deltar i deres samspill og observerer deres væremåter. Fra

møtene samler forskeren vanligvis inn et *materiale* og gir det en festnet form som kan granskes i ettertankens lys. Stilt overfor et slikt materiale er det forskerens jobb å reflektere over hva slags forhold det er mellom forskerens egne forestillinger og informantenes forståelser av hva kjønn kan bety. Systematisk søking i materialet etter meningsinnhold som blir uttrykt og meningsinnhold som samtidig tas for gitt, bidrar til å løfte et mer omfattende og nyansert betydningsinnhold fram (Haavind, 1992).

Stadig gjennomgang av det samme materialet, med søking på tvers av personer og situasjoner, og med leting innenfor de personlige sammenhenger som enkeltpersoner selv trekker, gir ideer og bekreftelser. Det meningsinnholdet en søker kan være svært variert og skiftende – og det på måter som en ikke helt kan kjenne til på forhånd. Like mye som en søker etter å forstå variasjonene, er en opptatt av om hver utgave av det meningsinnholdet en fester seg ved, også har noe felles med de øvrige utgavene.

Fortolkning er en generativ prosess, og standardiserte oppskrifter er verken mulig eller ønskelig. Men forskeren står heller ikke fritt til å presentere egne innfall. I de mange timer som er tilbrakt i refleksiv konfrontasjon med materialet, er forskeren i overført betydning ikke alene, men inngår i et faglig fellesskap. Samtidig som en beveger seg rundt i materialet, er en plassert i en kunnskapssituasjon, og denne rammer inn de tolkningsforslag en kommer med. Hva sier den eksisterende kunnskapen om hva kjønn kan bety, og hvordan kan resultatene fra denne undersøkelsen komme til som en spesifisering, en videreutvikling, en utfordring eller en kritikk av dette?

I denne boka er fremgangsmåter ved fortolkende metode presentert og begrunnet i forhold til ambisjonen om å forstå kjønn og generere ny kunnskap om kjønn. Dette er jakten på de kjønnede betydninger. Det kommer sju ulike kapitler fra like mange forfattere, og det blir gitt en rekke eksempler på hvordan betydninger knyttet til kjønn søkes og løftes fram. Hver forfatter har gjennomført en eller flere empiriske studier, og disse har vært innrettet mot å forstå noen menneskers sosiale deltakelse. Undersøkelsenes særlige fokus har vært hva kjønn kan bety for disse personene i disse sosiale sammenhengene. Men fellesnevneren er ikke bare interessen for kjønn.

Vi deler også noen oppfatninger om hvordan metode utvikles og begrunnes, og hvordan kunnskaper om metode kan forklares og formidles. Her i innledningen begrunner vi de seks ambisjonene vi har

villet realisere gjennom fremstillingen av metodiske fremgangsmåter i hvert av kapitlene.

- Det er først nødvendigheten av at metodiske begrunnelser koples til det som er tema for undersøkelsen.
- Videre at fremgangsmåter bør beskrives på et nivå som ligger mellom den generelle vitenskapsteoretiske begrunnelse og den praktiske oppskrift.
- Dette leder over til en tredje ambisjon, som er å vise hvordan *de intersubjektive møtene mellom forsker og utforsket* ikke er en feilkilde, men snarere *er den metodologiske forutsetning for fortolkninger* i den enkelte undersøkelse.
- Neste ambisjon er å fremstille metode som en arbeidsprosess over tid.
- Deretter følger ambisjonen om at det vi skriver om egne metodeerfaringer skal virke *inspirerende, men ikke nødvendigvis instruerende* på andre forskere.
- Mens vi helt til slutt påpeker at når kvaliteten på en undersøkelse vurderes, så er det resultatene som teller. I fortolkende virksomhet er det ikke tilstrekkelig at visse kriterier for systematikk og nøyaktighet er oppfylt, for *undersøkelsen står og faller med den betydningen som resultatene kan få*.

Innledningsvis gir vi også en skjematisk oversikt over fortolkende metode som en prosess i seks trinn. Oversikten er ment å illustrere arbeidsprosessen, og den ligger på et nivå mellom det vitenskapsteoretiske og det praktiske. Dette skjemaet kan ikke stå alene, men det kan være et ankerpunkt å komme tilbake til ved lesningen av de enkelte kapitlene. Kapitlene gir bevegelse og retning, men også innhold til den skjematiske oversikten på side 30.

Ingen kapitler belyser alle trinn i prosessen like inngående. Vi har snarere tenkt at erfaringene fra hver enkelt undersøkelse skulle avgrenses og presiseres på en måte som belyser noen utvalgte kjennetegn ved den metodologiske prosess. Alle kapitlene kopler fortolkende metode til *kjønn som analytisk fokus* – noe som vi mener er helt nødvendig for å forstå hvordan spesifikke metodiske fremgangsmåter er begrunnet, og hva de bidrar til. Men hver forfatter har valgt ut noen perspektiver eller forestillinger om kjønn som har stått sentralt, og vist hvordan disse har preget de metodiske grep i den aktuelle undersøkelsen. På denne måten ønsker vi at boka samlet skal formidle metodiske muligheter snarere enn retningslinjer. Når vi her i innledningen først skal gjennomgå de

ambisjonene som boka har om formidling av kunnskap og metode, og deretter gi en oversikt over stegene i den metodologiske prosess, blir det stadig vist til hvordan hver ambisjon og hvert steg blir utdypet i de etterfølgende kapitler.

Første ambisjon: Kopling mellom tema og metode

Når metodiske muligheter skal utforskes og valgene av fremgangsmåter skal begrunnes, kan ikke dette skje uten at en går inn i den spesifikke kunnskapsinteresse som gir undersøkelsen fokus og retning. Det egenartede ved akkurat dette forskningstemaet spiller med i vurderingen av hvilke fremgangsmåter som kan være hensiktsmessige for å utvide eller presisere kunnskapsgrunnlaget. Det kan være mange måter å studere betydningene av kjønn på. De må alle formes av møtene med kjønn som fenomen og dynamikk. Selv om en følger rigorøse krav om at metoden skal kunne beskrives systematisk og resultatene skal kunne dokumenteres, borger ikke det for at metoden er relevant. Nøyaktighet kan nok bidra til at resultatene ikke avvises, men det er relevans som bidrar til at de blir utsagnskraftige.

I kapittel 3 blir denne ambisjonen om å kople metode og tema fulgt opp av Harriet Strandell som sammenlikner metoder som undersøker hvordan kvinner skapes til kvinner gjennom sine erfaringer, med metoder som undersøker kjønn som et interaktivt fenomen der løpende samspill og forhandlinger bringer fram og avgjør hvilke betydninger kjønn kan få. I kapittel 5 blir den samme ambisjonen fulgt opp av Hanne Haavind når hun viser hvordan metoden for å studere kjønnsforskjeller er blitt formalisert – og kanonisert – på en måte som fører til ureflektert masseproduksjon av uinteressante resultater. Selv om den metodiske fremgangsmåten har vært brukt og blitt anerkjent i vitenskapssamfunnet en rekke ganger før, kan det likevel være slik at hele opplegget blir mekanisk og resultatene trivielle, eller til og med misvisende.

Selv om alle vil gi sin tilslutning til at metodens kvalitet ikke følger av de formelle kjennetegn ved fremgangsmåtene alene, fremstiller de fleste metodebøker generaliserte fremgangsmåter i forhold til abstraherte krav til vitenskapelighet. Riktignok blir anvendelsen av fremgangsmåtene illustrert med eksempler fra empirisk forskning, men en kan lett

få inntrykk av at metoden formes og begrunnes på et sted som ligger utenfor det aktuelle empiriske feltet. I praksis er det selvfølgelig ikke slik. Når drevne forskere er i felten, tar de hensyn til hva som foregår og vurderer virkningene av det de selv gjør. De forfølger det som fanger deres interesse. Men når de skal skrive om sin undersøkelse, kan det likevel hende at de tyr til de generaliserte termene fra metodebøkene. Det er da en fare for at det viktigste går tapt, nemlig metodens relevans og derav følgende kapasitet til å bevege kunnskapsfeltet.

Vi godtar forsøkene på å utmynte kriterier for pålitelighet og gyldighet for å gjøre dem anvendelige på tvers av ulike temaer og problemområder (se for eksempel Kvale, 1989; 1996). Men kriterier for hva som er akseptabel vitenskapelig metode kan ikke anvendes ensidig. De må prøves ut og modifiseres etter erfaringer med hva som er hindringer og muligheter for å utvikle kunnskap på et spesifikt problemområde. Vår anbefaling er å søke etter metode som fremgangsmåter som må finnes i koplinger mellom analytiske fokus og empirisk felt. De må begrunnes ut fra hva de gjør i dette feltet. Denne ambisjonen vil gjenfinnes i hvert kapittel i boka i den forstand at forfatteren viser hvordan begrunnelsen for det metodiske opplegget i den enkelte undersøkelse er knyttet til det vi mener å vite om kjønn, og det vi derfor prøver å forstå om kjønn i dette tilfellet.

Fortolkninger skapes i et møte mellom, ja, ved manipulasjoner av forholdet mellom form og innhold i en fremstilling. Nå er det slik at fortolkning som metodisk strategi betraktes med skepsis i noen vitenskapstradisjoner og nærmest er en selvfølgelighet innen andre. I fag som psykologi er det ikke uvanlig at de fortolkende sidene ved forskningsvirksomheten tones ned, ved at forskeren plasserer seg selv utenfor og nærmest som upåvirket av det feltet hun studerer. I fag som sosialantropologi løfter man nettopp fram og demonstrerer det nære forholdet mellom den som forstår, og det som blir forstått (Danielsen, 1993).

Siden seks av forfatterne av denne boka er sosialpsykologer – en er sosiolog – har vi hentet metodisk inspirasjon fra andre fag som har en mer utviklet refleksjon over fortolkingens muligheter og farer. Vi er altså vant til å svømme i et vann der vi igjen og igjen må argumentere for at fortolkende metode bygger på en akseptabel vitenskapsteori. Vi har erfart at om vi viser til de formaliserte begrunnelser som finnes i generelle bøker om kvalitative metoder, kan det være til hjelp i en vitenskapelig legitimeringsprosess. Men en slik defensiv argumentasjon er ikke

til hjelp for å fremme vår egen metodiske fantasi og kreativitet. Skal vi formidle noe til andre, må det være hvordan vi som forskere har gått fram når vi har lyktes. Da er koplingen til vår egen kunnskapsinteresse viktig. Det er ikke gjennom å følge regler, men gjennom forfølgelsen av det vi lurer på og det som fanger vår interesse, at vi merker at vi lærer noe av det vi gjør. Vi har større tro på å markere kunnskapssøking som offensiv argumentasjon enn å gi opplæring i defensive manøvrer for å unngå kritikk.

Hvorfor har vi så valgt kjønn som gjennomgående tematisk fokus i boka? Enkelt sagt er det fordi det er dette forfatterne særlig har drevet med og reflektert over. Men dét er igjen fordi kvinneforskning/kjønnsforskning er et omstridt felt som egner seg for en kritisk granskning av forholdet mellom forforståelser og oppdagelser. Det som kalles kvinneforskning, var en reaksjon på mangelfulle og misvisende representasjoner av kvinner og deres virksomhet i de samfunnsvitenskapelige fag. Etter hvert har analyser av hva kvinnekjønn kan bety for ulike kvinnepersoner og i deres ulike livssammenhenger, blitt videreført til studier av relasjoner mellom kjønn (Haavind, 1980; 1998). Kvinne- og kjønnsforskning er derfor blitt betegnelsen på forskning med det kritiske og utfordrende siktemål å sette konstruksjoner av kjønn på kunnskapens dagsorden, også på den kunnskapsteoretiske. Jakten på kjønnede betydninger er rett og slett et godt kasus for kopling ev fortolkningsmåter og analytisk fokus.

Kjønn viser både til fenomener som oppleves som veldig flytende og varierte, og til fenomener som gir menneskelivet preg av gjentakelser og stabilitet. Det er ikke enkelt å si hvor kjønnede betydninger sitter til enhver tid, for de blir plassert både i personene og i den kultur som omgir dem. Selv om meningsinnhold knyttet til kjønn ikke er like relevant og fremtredende i alle sosiale sammenhenger, har det likevel en gjennomslagskraft som ikke lar noen sosial avkrok være uforstyrret og ikke noen form for menneskelig eksistens være uberørt. Det er ikke bare forskere som er opptatt av hvordan kjønn konstrueres, det er et løpende tema for motsetninger og fellesskap mellom aktører i sosiale samspill. Kjønn gjøres, forhandles og endres (West & Zimmerman, 1987; Haavind, 1985).

Interessen for kjønn kan bringe en til mange fenomenområder. Det tilsier at den metodologiske interesse rettes mot sosiale strukturer og kulturelle diskurser som personer inngår i, og mot de sosiale praksiser

og det personlige meningsinnhold som de skaper. Vi trekker derfor veksler på metoder som igjen er inspirert av teorier og modeller for mennesker i deres sosiokulturelle og historiske kontekster. Henvisninger til disse teorirammene og metodeframstillingene vil komme i de enkelte kapitler. En teoretisk ambisjon om å forbinde person og kultur gjennom skaping av mening finnes i alle samfunnsvitenskapelige fag. Men som vi allerede har vært inne på, står slike ambisjoner sentralt i noen av disse fagene og mer perifert i andre. Det vi gjør ved å reflektere over våre metodeerfaringer, er å legge til eller skjerpe dette fokuset mot kjønn.

Siden de fleste av oss er psykologer, blir dette å slå en bresje i det som i vårt fag er kommet til å fremstå som det metodiske hegemoni. Men boka er ikke bare rettet til psykologer. Den er selvsagt en invitasjon til alle som er opptatt av å forstå kjønn gjennom sin egen forskning, og som dessuten arbeider med å implementere kunnskaper om kjønn i sitt «eget» fag. Den er også ment som et hjelpmiddel for de som nok gjerne vil, men ikke helt vet hvordan de kan løfte fram de kjønnede betydninger som finnes i det materialet de har. Vi har også tiltro til at vår bruk av kjønn som gjennomgående eksempel på hvordan metode genereres og begrunnes, vil appellere til andre forskere. Det finnes en hel rekke sosiokulturelle kategorier som er gjennomslagskraftige i den forstand at de «settes i spill» mellom samfunn og personer. Det meningsinnhold som genereres, vil ha det til felles med kjønnede betydninger at det både blir reprodusert fordi det er velkjent og fastlagt, og det blir variert og skiftende fordi det er mangetydig. Forskere som er opptatt av å nyansere og variere sitt metodiske grep på studiet av sosial klasse, etnisk tilhørighet, aldersgrupperinger, seksuelle orienteringer osv., vil derfor ha mye å hente. Riktignok kan det spesifikke betydningsinnholdet være et annet, men formålet er å få tak i hvordan personer dannes og koples sammen i meningsmessige avgrensninger og fellesskap.

Andre ambisjon: Mellom vitenskapsteori og praktisk fremgangsmåte

Forfatterne av de ulike kapitlene har beflittet seg på å presentere valg og begrunnelser for metoder på et nivå mellom de vitenskapsteoretiske grunnlagsdiskusjoner og de spesifiserte praktiske fremgangsmåter som ble fulgt. Vi har erfart at begrunnelser for fortolkende metoder lett blir

drevet «for høyt opp» i det abstrakte, mens de fremgangsmåtene som er valgt, blir beskrevet «for langt ned» i de konkrete detaljer.

«Høyt oppe» finner vi fremstillinger av fortolkende metode som forankret i noe som kalles en helt annerledes vitenskapstradisjon. Begrunnelseskraften hentes fra en avstandtaken til positivistiske metoder og deres hegemoni. En generell argumentasjon for at hermeneutiske, fenomenologiske eller postmodernistiske teorier gir viktige veier til vitenskapelig kunnskap, må ikke forveksles med en vurdering av hvor velegnet metoden er, og hvor godt den er gjennomført i den enkelte undersøkelse.

«Langt nede» finner vi tolkninger fremstilt så detaljert og eksakt at det nærmer seg skåringsprosedyrer for opptellinger. Når alt som kan rommes av meningsinnhold er innebygd i anvisningene for tolkning og dermed bestemt på forhånd, har hensynet til nøyaktighet og dokumenterbarhet blokkert mulighetene for at materialets egenart «får tale» gjennom tolkningene. «Langt nede» finner vi også omfattende og langtekkelige gjengivelser av kasus eller utdrag fra utskrifter og protokoller. Selv om begrunnelsen kan være at leseren skal få innsyn i forskerens materiale og dermed få anledning til å danne seg sine egne inntrykk, kan dette ikke erstatte forskerens ansvar for å gjennomføre selve fortolkningsarbeidet. Den systematiske gjennomgang og utprøving av mulige tolkninger er et arbeid som krever konsentrasjon, utholdenhet og idérikdom fra en person over tid. Det er resultatet av dette arbeidet som skal formidles, og det på en måte som vekker interesse.

Vår ambisjon er å legge fremstillingen på et nivå mellom den generelle vitenskapsteori og den praktiske fremgangsmåte. Det betyr at vi ikke har brukt mye plass på å gi generelle begrunnelser for bruk av fortolkning som metode (se f.eks. Glaser & Strauss, 1967; Giorgi, 1970; 1994; Polkinghorne, 1988). Heller ikke har vi argumentert abstrakt for fordelene med å forankre studier av personer i de sosiale kontekster som de inngår i i sitt dagligliv (se for eks. Guba & Lincoln, 1985; Denzin, 1989; Potter & Wetherell, 1987; Wertsch 1991; 1997ab). I stedet går forfatterne av de enkelte kapitlene mer pragmatisk til verks, og fremstiller metodene i bruk på det empiriske nivå. Selv der leseren lærer en del om hva undersøkelsene handlet om, er det metodologiske overveielser og løsninger som blir poengtert. Fremstillingene skiller seg også fra det som er vanlig når hovedformålet er å formidle resultatene fra en undersøkelse og metoden blir beskrevet som ledd i dokumentasjonen av dem. Da inneholder fremstillingen en seksjon om «metode», plassert

mellom problemstilling og resultater, og denne plasseringen fører til at fremgangsmåtene i hovedsak blir fremstilt som en plan. Leseren får begrunnelsene for undersøkelsen slik den så ut «før» den ble gjennomført, og derfor også «før» det var klarlagt hva den bidrar med. Forfatterne i denne boka har plassert seg i en tilbakeskuende posisjon. Det er formidlingen av metodologiske overveielser og erfaringer som er hovedformålet, og fremgangsmåtene blir fremstilt og begrunnet i ettertid. Forfatterne trekker fram de erfaringer som fremstår som betydningsfulle og innsiktsgivende for å videreutvikle metodiske fremgangsmåter.

Dette må ikke forveksles med en fullstendig rapport om alt forskeren gjorde og tenkte underveis. Metodeerfaringene slik de fremstilles i denne boka, er utvalgt og bearbeidet. Hver artikkel tar fram noen, men langt fra alle metodologiske overveielser som inngikk i de aktuelle undersøkelsene. Jeg skal komme tilbake til hva som er det særlige bidraget fra hvert enkelt kapittel, men det er grunn til å trekke fram det neste kapitlet fordi det er dette som gir den tydeligste og mest reflekterte drøftelsen av denne andre ambisjonen om å treffe et nivå mellom vitenskapsfilosofiske betraktninger og praktiske fremgangsmåter.

Dorte Marie Søndergaard belyser i kapittel 2 *veiene inn i poststrukturalistisk inspirert empirisk forskning*. Hun viser hva den postmoderne eller poststrukturalistiske vendingen har betydd som inspirasjon for nye og innovative metodiske ideer. Poenget ligger ikke i om denne filosofien historisk sett representerer et epistemologisk vannskille. Mange av de metodiske fremgangsmåtene som nå blir underbygd ved hjelp av poststrukturalistisk argumentasjon, har foreligget som ideer og tendenser i samfunnsvitenskapelig forskning også tidligere. Men de har fått en ny språkdrakt og en mer samlende metateoretisk utforming og begrunnelse. Som Dorte Marie Søndergaard fremhever innledningsvis, kommer det ingen eksakte anvisninger fra denne type kunnskapsteori, og det kommer heller ikke automatisk noe interessant ut av å gå postmodernistisk til verks. Men de poststrukturalistiske utfordringer har utvidet innarbeidede vaner og konvensjoner for fortolkning, og de har løftet fram nye analytiske redskaper.

Det som for Dorte Marie Søndergaard har vært det særlige bidraget, er oppfordringene til å undersøke hvordan viktige diskursive kategorier som kjønn, etnisitet og seksuelle identiteter blir konstituert, og hvilken forskjell det gjør om fenomener beskrives med henvisning til essens eller foranderlighet. Hun er også opptatt av å unngå enkle dualismer,

og heller løfte fram det som konvensjonelle tankeformer utelukker eller gjør til «annethet». Det er det analytiske hjelpemidlet «storylines» som blir illustrert i artikkelen. Fremhevingen av «storylines» i det empiriske materialet er en måte å tolke det på. Det skaper orden og oversikt, ja vel, men viktigere er det at det skjer ved hjelp av en systematikk som ligger tettere på og derfor også fremhever de tolkningsmuligheter aktørene benytter seg av. Fremgangsmåten er plassert og begrunnet både i forhold til en teori om kunnskap og i forhold til fortolkning som en spesifikk virksomhet.

Det er ikke helt enkelt å gi våre metodiske ambisjoner et navn som ligger på dette mellomnivået der vi ønsker å bevege oss. Fortolkning er valgt i bokas tittel fordi det verken viser til et sett av teknikker eller til en egen teori om kunnskap. Det er snarere en utbredt sjanger. Ordet fortolkning har en sterk forbindelse til meningsinnhold, og det står ikke i kontrast til andre betegnelser for metodiske fremgangsmåter. Den vanligste betegnelsen på de metodene vi beskriver, er *kvalitativ*. Denne ordbruken lager en kontrast til *kvantitative* metoder. Det uheldige med denne kontrasteringen er at den kan tas altfor bokstavlig, eller at den gjør rasjonalene for kvantitative metoder til de allmenngyldige.

Alle metoder er selvfølgelig kvalitative. Ingen metode kan være «rent» kvantitativ. Men innslaget av kvantifisering kan variere. Dersom forskeren skal lage et resonnement om utbredelse eller hyppighet, er veien til kvantitative representasjoner av opplevelsesmessige fenomener ikke lang. Dersom opplevelsene skal vurderes i grader av styrke, kan de gis tallmessige verdier. Kvantifiseringene legger til rette for noen standardiserte former for tolkning. Forskeren lager variabler og analyserer hvordan verdier på én variabel henger sammen med verdier på en annen. Sammenhenger mellom disse variablene får kvantitative uttrykk som igjen fremstiller mønstre av deres innbyrdes forhold. Men mønstrene må igjen tolkes for å gi psykologisk (eller sosiologisk eller …) mening. Metoder som har et beskjedent og lite utviklet innslag av kvantifisering, blir kalt kvalitative. Men valget av den kvalitative tilnærming er begrunnet med interesse for opplevelsesfenomenenes meningsinnhold snarere enn for deres utberedelse og styrke. I den forstand er fortolkende metoder mer fenomennære og kontekstsensitive.

Den viktige forskjellen mellom kvantitative og kvalitative analyser, er at den ene frembringer *utvendige* og den andre *innvendige* sammenhenger i materialet. Det er sammenhenger mellom variabler som

er utvendige eller uavhengige, mens innvendige sammenhenger er de opplevelsesmessige sammenhenger personer selv etablerer og bruker når de deltar i sin sosiale verden. Kvantitative analyser forutsetter at data som inngår i de ulike variablene, er samlet inn uavhengig av hverandre. Disse dataene er konstruerte enheter som er tatt ut av de kontekstene der de naturlig forekommer, og er overført til de nye kontekster som blir skapt når de stilles sammen som punkter på en variabel. Analysene fremstiller variasjon og fellestrekk i det kvantifiserte materialet, mens det er forskeren som antar at sammenhenger mellom variabler svarer til noen generelle tendenser i det empiriske feltet. Enten dette er en løs eller en velbegrunnet antakelse, er sammenhengene som fremkommer, nødvendigvis utvendige. Det som er i den ene variabelen, kan være påvirket av eller påvirke det som er i den andre. Forskerens tolkningsforslag til hva de utvendige sammenhengene kan bety, fremstår som uavhengig av de involvertes egne oppfatninger om sin livsverden og sine erfaringer. Slike resultater blir ofte presentert i et format som forteller at de involverte personene tror slik og slik, men forskning viser at det forholder seg annerledes.

Tolkninger av et materiale i kvalitative former søker altså etter innvendige sammenhenger. Det tilsvarer de meningssammenhenger aktørene skaper og bruker. Det er det særegne ved hvert enkelt sted, hver enkelt hendelse eller ved hver enkelt person som fanger forskerens interesse først. De gode beskrivelser er en nødvendig forutsetning for de dekkende og interessante tolkninger av subjektive, meningsmessige sammenhenger (Becker, 1996; Geertz, 1973; 1983). Omfatter undersøkelsen flere personer, flere steder eller flere hendelser over tid, så er det for å finne både variasjoner og fellestrekk i hvordan sammenhenger etableres. Fortolkende metoder søker etter hva det er som skjer når noe skjer. Og svarene kommer oftest i et format som ikke gir ett generelt svar, men som gir en serie beslektede svar på det samme spørsmålet.

I sine undersøkelser av kvinners oppbrudd fra forhold til menn som mishandler dem, søker ikke Margareta Hydén (kapittel 4) etter generelle lovmessigheter i hvilke «faktorer» som bidrar til kvinners «oppbrudd». I stedet utforsker hun hva meningsinnholdet i oppbruddet kan være, og hvilke former det antar i en prosess over tid. Hun samler kunnskap om hvordan ulike former for oppbrudd bæres fram i kvinnenes dialoger med andre og i deres refleksjoner over seg selv og sine erfaringer. Mens den kvantitative tilnærmingen gjør «oppbrudd» til en fast og kjent

«størrelse» som kan være avhengig variabel, vil den kvalitative ettersøke «oppbruddene» som ukjente og uferdige. Kunnskapen blir om den prosess som både er personlig utviklet og foregår i kulturelle sammenhenger, og som derfor får ulike og ofte tvetydige former for støtte. Mens den kvantitative analyse tar for gitt at det dreier seg om *kvinners oppbrudd fra forhold til menn,* er den kvalitative analyse innrettet mot å forstå nettopp dette. Det er undersøkelsenes kunnskapsmessige innretning som gir ulike begrunnelser for metodene, og dermed forskjellige analysemåter. Dette gir også forskjeller i argumentasjonen for hvordan kunnskapen fra en undersøkelse føres videre til den neste, og hvilken rekkevidde kunnskapspåstandene har.

Siden valget mellom kvantitative eller kvalitative analyser ligger akkurat på det mellomnivået vi tilstreber i boka, har vi enkelte steder funnet det nyttig å bruke forskjellene som kontrast for å begrunne vår jakt på kjønnede betydninger. Det er imidlertid ikke noe hovedpoeng med boka å sette opp slike skillelinjer. At kvantitative analyser har andre kunnskapsformål, gjør ikke disse formålene dårlige eller uinteressante. Resultater frembrakt på ulike måter kan utfylle hverandre og representere fruktbare utfordringer for hverandre. Men forskere som arbeider med kvalitative metoder innenfor psykologisk forskning, er ofte stilt overfor en forventning om at deres metodiske fremgangsmåter skal begrunnes og dokumenteres som om de var kvantitative. Da er det et poeng – også i metodelitteratur – å fremheve ulikhetene på nettopp dette nivået som forbinder de metateoretiske perspektivene for kunnskapssøkingen og de faktiske fremgangsmåtene som en egnet i en spesifikk undersøkelse.

Det bidrar også til de kvantitative analysenes implisitte hegemoni at de ofte er formalisert til konvensjoner og standardprosedyrer. De er ikke bare godt kjente, men forhåndsgodkjente, og krever derfor ikke særlig metodologisk begrunnelse. Det er vår ambisjon å unngå at svaret på denne implisitte kritikken av kvalitative analyser skal bli at fortolkning også skjer etter formaliserte konvensjoner og standardprosedyrer. Fortolkningenes egenart og styrke er det induktive og genererende. Brukes betegnelsen fortolkende metoder, er fordelen at en unngår denne konkurrerende kontrasteringen mellom kvalitativ og kvantitativ.

Tredje ambisjon: Intersubjektive møter mellom forsker og utforsket som metodisk forutsetning

Det empiriske materialet blir til som følge av en serie møter mellom forskere og noen personer som er utpekt eller invitert til å delta. Enten disse blir observert eller intervjuet, deltar de som personer og har sine egne oppfatninger om møtene og hensiktene med dem. Alle tolkninger som forskeren gjør – under møtene eller seinere – av det som oppfattes og formidles under slike møter mellom to eller flere personer, er forankret i denne relasjonen. Derfor blir det kommunikative arbeidet med å skape intersubjektivitet så viktig i fortolkende metoder.

Det er vår ambisjon å demonstrere at den forsker som søker etter meningsinnhold, må ha både et praktisk og et prinsipielt grep om intersubjektivitet. Hun lærer seg samtalemåter og samværsformer som kan være egnet for å opprette og vedlikeholde felles oppfatninger om hva det er som foregår, og hva dette kan bety. Treningen omfatter også metakommunikative fremgangsmåter for å forhandle om og bevege seg mellom det som forskeren er interessert i, og det som den utforskede er opptatt av. Alle praktiske anstrengelser fra forskerens side er ledet av den prinsipielle oppfatning at intersubjektivitet er en forutsetning for at det er mulig å tolke hva noe betyr for andre.

At meningsinnholdet i slike møter er samkonstruert, er ikke en feilkilde, men en kvalitetskontroll av forskerens tolkninger – både der og da, og men også i ettertid. At forståelse er skapt som et produkt innenfor rammen av slike møter, er ikke det samme som at denne forståelsen ikke også kan ha rekkevidde utover disse møtene. Det er utprøvingen av ulike kommunikative fremgangsmåter og refleksjonene over samværets dialogiske forutsetninger som gjør dette intersubjektive arbeidet metodisk. Flere av forskerne i denne boka har for eksempel brukt det vi kaller et *livsformsintervju* i møter med sine informanter. Dette er et intervju som søker etter hverdagslige hendelser, både med vekt på det som skjer i en spesifikk episode, og med vekt på hvordan hendelser inngår i det personlige livets rutiner og meningsbærende former (Andenæs, 1996; Haavind, 1987; Søndergaard, 1996; se også Liv Mette Gulbrandsen i kapittel 7, og Agnes Andenæs i kapittel 8). Den som blir intervjuet, inviteres både til å berette fra episode til episode om hva som skjedde, og til å dele sine oppfatninger om hvorfor det foregikk som det gjorde.

Denne måten å skape en form for intersubjektivitet på er blitt prøvd ut og modifisert i flere undersøkelser med litt ulike formål. Fellesnevneren er at samtaleformen har gitt et intersubjektivt fokus på fortelleren som deltaker i hendelser som hadde reell betydning for ham eller henne.

Et av formålene med livsformsintervjuet har vært å få tak i kjønnede betydninger. Da er det en fordel at intervjueren ikke behøver å bringe temaet på bane ved å spørre om personens oppfatninger om hva kjønn betyr. I stedet er det den som blir intervjuet, som bringer intervjueren til hendelser der kvinner og menn (gutter og jenter) er involvert, men *uten at innholdet nødvendigvis er tematisert som kjønnet eller kategorisert etter kjønn*. Når det anses som en metodisk fordel at denne fremgangsmåten ikke spør direkte etter hva kjønn betyr, er det fordi vi søker etter det innebygde og mangfoldige i kjønnede betydninger. Kjønnede betydninger er ofte noe som tas for gitt, og som ligger som en stilltiende, men felles forutsetning for at det som skjer, kan bli oppfattet på en spesiell måte (se for eksempel Haavind, 1987, kapittel 9; Haavind, 1994). De utforskedes refleksjoner over hva kjønn kan bety som stereotypi, som ideal, eller som referanse for eget selv – det kan komme i tillegg, og gjerne mot slutten av samtalen eller i andre typer av møter (Søndergaard, 1996).

Selv om fremgangsmåter for å etablere intersubjektivitet er en forutsetning i fortolkende metoder, skal dette ikke forveksles med et krav om at forskerens fortolkninger for å få fram meningsinnhold og meningshorisont for en undersøkelse skal være identiske med selvforståelsen hos hver og en av de som har bidratt til undersøkelsen med sine erfaringer. Men der forskerens fortolkninger utfordrer eller motsier selvforståelsen hos noen av eller alle deltakerne, er det de forutgående bestrebelser i retning av å skape intersubjektivitet som skal garantere for at dette spenningsforholdet kommer fram og blir omfattet av forskerens oppsamlende forståelse.

Det hender at ambisjonen om å skape intersubjektivitet i møtene mellom forsker og utforsket blir oppfattet som et brudd på normen om forskerens nøytralitet. Dette kan føre til anklager om at forskeren ensidig forfølger sine ideer og bekrefter egne forhåndsoppfatninger. Det er riktig at fortolkning som vitenskapelig metode ikke er basert på at forskeren dokumenterer sin nøytralitet ved å plassere seg i en tenkt posisjon utenfor og bortenfor de utforskedes verden. Tvert imot, forskeren antar at hun i en dialogisk posisjon kan bedre sin mottakelighet for innholdet